

Celebrity across the Channel, 1750–1850, ed. Anaïs Pédrón, Clare Siviter, Newark 2021, University of Delaware Press, ss. 307, *Performing Celebrity*

Celebrity across the Channel, 1750–1850 to niedawno wydana praca zbiorowa pod redakcją Anaïs Pédrón i Clare Siviter, dwóch młodych badaczek XVIII w. związanych z angielskimi uniwersytetami w Londynie i Bristolu. Tematyka książki mieści się w obszarze historycznych studiów nad sławą. Ta stosunkowo młoda dziedzina historii koncentruje się m.in. na analizie historycznego rozwoju „celebrytyzmu” (ang. *celebrity*, fr. *célébrité*) jako formy zjawiska sławy, które uległo modernizacji w XVIII i XIX w.¹ Temat jeszcze kilka lat temu był uważany za marginalny przez historyków epoki, ale obecnie stanowi ważną część głównego nurtu badań, zwłaszcza we Francji i Wielkiej Brytanii. Duży wpływ na jego upowszechnienie miała znakomita książka Antoine’a Liltiego, pierwotnie opublikowana w roku 2014, a następnie przetłumaczona na język angielski w 2017 r.² Lilti szybko stał się wiodącym autorytetem w dziedzinie, a jego prace włączyły badania nad celebrytystem w główny nurt historiografii.

W tym kontekście praca zredagowana przez Pédrón i Siviter jest wyraźnym dowodem na rozwój tego typu studiów. Zawarte w niej teksty nie starają się już dowieść osiemnastowiecznej proveniencji zjawiska, jak miało to miejsce dekadę temu, ale poszerzają temat o nowe problemy i ujęcia. Książka zaopatrzona jest w przedmowę Liltiego oraz rozbudowany indeks rzeczowo-osobowy. Treść stanowi jedenaście tekstów dotyczących różnorodnych aspektów funkcjonowania mechanizmów sławy na przełomie XVIII i XIX w., począwszy od relacji sławy za życia z pośmiertnym upamiętnieniem, po problematykę mediatyzacji, czyli rosnącej roli mediów, w kreowaniu reputacji uczonych, muzyków i polityków oraz związek między prestiżem dynastii a medialną budową wizerunku jej przedstawicieli. Całość dzieli się na trzy tematyczne sekcje, dotyczące odpowiednio sposobu wyobrażania sobie zjawiska sławy przez współczesnych („Theorizing Celebrity”), medialnych kampanii konstruowania wizerunków sławnych postaci („Representing Celebrity”) oraz związku pomiędzy sławą a różnicami międzypokoleniowymi („Inheriting Celebrity”).

W pierwszym rozdziale Chris Haffenden wykazuje, że obok znanej tezy Williama Hazlitta, angielskiego literata i filozofa, który postulował, aby odróżniać wartościową sławę pośmiertną od płytkiej popularności za życia, istnieli współcześni mu autorzy, którzy często kwestionowali to rozróżnienie. Rzeźbiarz Pierre-Jean David, prawnik Jeremy Bentham oraz przyjaciel Hazlitta i znany malarz, Benjamin Haydon, to tylko niektórzy ludzie przełomu XVIII i XIX w.,

¹ R. van Krieken, *Celebrity's Histories*, w: *Routledge Handbook of Celebrity Studies*, ed. A. Elliott, London 2018, s. 24–42; A. Wesołowski, *Trzy historie o celebrytach*, KH 126, 2019, 2, s. 337–350.

² A. Lilti, *Figures publiques. L'invention de la célébrité (1750–1850)*, Paris 2014, wydaną następnie jako *The Invention of Celebrity*, London 2017.

którzy uważali, że nie ma sprzeczności pomiędzy przewidywaniem pośmiertnego uwielbienia współczesnych „wielkich ludzi” a otaczaniem ich za życia natrętną ciekawością podsycaną kulturą medialną epoki. Co więcej, tego rodzaju połączenie dwóch rodzajów sławy rozumiano jako możliwość osiągnięcia tzw. nieśmiertelności za życia. Haffenden rozmywa wprowadzone przez Liltiego rozróżnienie między chwałą (*gloire*), a celebrytstwem (*célébrité*), które niekiedy może wydawać się zbyt czarno-białe.

Blake Smith bada ewolucję sławy Abrahama Hyacinthe’a Anquetil-Duperona, wiodącego francuskiego orientalisty XVIII w. Smith wykazuje, że pościg Anquetila za popularnością dobrze ilustruje granice i normy kultury sławy (*celebrity culture*) panującej w jego czasach. Poprzez umyślne stylizowanie swoich prac w celu podkreślenia własnej osobowości, przeżyć w trakcie podróży, a nawet wyglądu jako czynników oryginalnych i wzbudzających ciekawość, a nie tylko podziw, Anquetil sięgał po mechanizmy ówczesnego celebrytstwa. Strategia autopromocji Anquetila spotkała się z krytyką ze strony jemu współczesnych, którzy uważali, że takie zabiegi nie licują z autorytetem uczonego.

Meagan Mason łączy historię frenologii z historią muzyki, wskazując na znaczenie pseudonaukowych teorii na temat osobowości znanych wirtuozów dla dawnej kultury sławy. Frenologia, która zajmowała się analizą kształtu czaszki i jego związku z cechami osobowości, miała rzekomo pomagać w identyfikacji predyspozycji do szczególnego talentu muzycznego. Jednak badania często skupiały się na postaciach, które miały już wyrobioną reputację, a niekiedy nawet przeprowadzano je pośmiertnie na wybitnych artystach. Raporty z takich studiów cieszyły się dużym zainteresowaniem i istotnie przyczyniały się do komercjalizacji wizerunku znanych muzyków. Mason szczególną uwagę poświęca przypadkom Ferencza Liszta, który świadomie wykorzystywał frenologię w celu kształtowania swojego wizerunku, i Niccolò Paganiniego, którego pośmiertne badanie czaszki stanowiło znakomity przykład dyskursu dotyczącego talentu opartego na rozważaniach frenologicznych.

Tekst Anny Senkiw, który rozpoczyna sekcję „Representing Celebrity”, skupia się na analizie samego dyskursu medialnego, a nie żadnej konkretnej „osobowości”. Autorka szczegółowo bada satyryczne ilustracje przedstawiające interakcję pomiędzy politykami, takimi jak Edmund Burke czy Charles Fox, a aktorami, takimi jak David Garrick czy Sarah Siddons, podkreślając rosnącą mediatyzację publicznych wizerunków niezależnie od pełnionej przez ich posiadaczy funkcji. Poprzez analizę wspólnych cech przedstawień tych pozornie odległych postaci, Senkiw ukierunkowuje swoje badania na zrozumienie relacji między polityką a sferą artystyczną w drugiej połowie XVIII w.

Rozdział autorstwa Anaïs Pédrón dotyczy słynnej śpiewaczki i kurtyzany, Hyppolite Clairon. Była ona obiektem zainteresowania mediów, bohaterką skandali i kontrowersji, i jako taka stanowi typowy obiekt historycznych badań nad celebrytstwem. Podobnie klasyczne jest podejście Pédrón, która skupia się na problemie kształtowania własnego wizerunku przez osobę będącą

w centrum uwagi. Autorka udowadnia, że poprzez napisanie własnej autobiografii Clairon próbowała pozbyć się etykiety kurtyzany-nimfomanki i przezwyciężyć wieloznaczny odbiór swojej osoby, przekształcając go w wizerunek utalentowanej artystki.

Miranda Kiek podjęła natomiast temat fikcyjnej postaci Corinne, tajemniczej artystki i celebrytki, stworzonej przez Madame de Staël, znaną powieściopisarkę, która doskonale rozumiała modernizujące się na początku XIX w. mechanizmy sławy. Kiek dowodzi, że powieść Staël, szybko przetłumaczona na język angielski, przyczyniła się do intensyfikacji dyskusji na temat kobiecej *célébrité* po obu stronach kanału La Manche. Istotnym punktem w tej debacie były trudne do przetłumaczenia z francuskiego na angielski terminy, takie jak *improvisatrice*, których przekład wymagał przypisania żeńskiej postaci rzadko spotykanego talentu do introspekcji i zdolności intelektualnych przez często niechętną temu konserwatywną publiczność angielską.

Clare Siviter poświęca swój rozdział postaci Chevaliera d'Éon, biologicznego mężczyzny, który od lat siedemdziesiątych XVIII w. ubierał się i identyfikował jako kobieta. Analiza koncentruje się na prasowej dyskusji na temat sensacyjnej tranzycji, która pozwoliła d'Éonowi stać się ważną postacią w oczach publiczności we Francji, pomimo oskarżeń o zdradę i wygnania. Siviter wyraźnie podkreśla nieopracowane dotychczas znaczenie płci kulturowej dla historycznych badań nad sławą.

Kolejną część zatytułowaną „Inheriting Celebrity” otwiera tekst Emrysa Jonesa poświęcony roli reputacji rodzinnej w kształtowaniu społecznego odbioru aktorów w Anglii. Jones, doświadczony badacz w dziedzinie historii sławy, przedstawia starannie opracowany wywód, związany z powszechną wśród badaczy identyfikacją zjawiska celebrytizmu z upublicznianiem życia prywatnego znanych osób oraz zaabsorbowaniem intymnymi szczegółami z ich życia przez publiczność i media. Jak zauważa Jones, rodzina, związana ze sferą prywatną, zwykle traktowana była przez badaczy jako jeden z aspektów życia prywatnego. Nie była to jednak jedyna rola, którą mogła odgrywać w modernizującej się kulturze sławy. Omawiając przypadki Charlotte Clarke i Sary Sidons, Autor pokazuje, w jaki sposób znane aktorki budowały swój wizerunek, wykorzystując reputację innych znanych członków swoich rodzin, aby stworzyć rodzaj sławy dynastycznej (*celebrity dynasty*), zbliżony do reputacji rodzin arystokratycznych.

Natomiast Gabriel Wick skupia się na miejscu arystokracji w osiemnastowiecznej kulturze sławy. Tradycyjnie reputacja tzw. książąt krwi (*princes du sang*) we Francji opierała się na dziedzicznej chwale (*gloire*) rodu oraz na indywidualnych talentach i predyspozycjach, zwykle wiązanych z wojną, seksem i bogactwem. Jednak Wick zauważa, że we wczesnych latach siedemdziesiątych XVIII w., wraz ze spadkiem popularności dynastii Bourbonów, książęta ci zaczęli budować reputacje korzystające z mechanizmów *célébrité*, wiążąc swoje wizerunki z medialnymi przedstawieniami w gazetach i rosnącą ciekawością szerokiej publiczności.

Ariane Viktoria Fichtl podejmuje temat starożytnych prefiguracji i odpowiedników pojęcia *célébrité* w XVIII w. Nie chodzi tu dosłownie o postaci starożytnych „celebrytów”, lecz o sposób, w jaki politycy rewolucji francuskiej kreowali nową wizję popularności politycznej przez odwołania do starożytności. Część francuskiej publiczności, nawykła do monarchicznej legitymacji władzy, mogła być nieufna wobec nowych postulatów suwerenności ludu oraz budowania autorytetu politycznego w oparciu o popularność. Jak wykazuje Autorka, retoryka popularnych polityków obficie czerpała z dziedzictwa starożytności, aby odnaleźć alternatywne uzasadnienie rewolucyjnego republikanizmu w związku pomiędzy dążeniem do władzy a popularnością wśród ludu.

Ostatni tekst autorstwa Laure Philip proponuje nową interpretację pamiętników i quasi-autobiograficznych powieści Adèle d’Osmond. Znana również jako Comtesse de Boigne, d’Osmond stanowi interesujący przykład wykorzenionej arystokratki i emigrantki przebywającej w Londynie, skąd pisała o Francji w okresie rewolucji i restauracji. Philip analizuje, w jaki sposób d’Osmond posługiwała się stylistycznymi technikami powieści sentymentalnej, aby przedstawić wybitnych emigrantów francuskich. Odchodziła tym samym od tradycyjnej stylistyki arystokratycznej na rzecz modernizującej się kultury sławy.

W całym recenzowanym tomie nie brak pewnych usterek. Względnie drobnym, choć powracającym mankamentem jest to, że niektóre teksty mają jedynie luźny związek z tematyką sekcji, w której zostały umieszczone. Na przykład, mimo że wszystkie teksty w dziale „Theorizing Celebrity” są solidnie zakorzenione w teorii, to Smith i Mason nie starają się w istotny sposób wzbogacić samej teorii sławy, ani pod względem medioznawczym, ani historycznym. Co więcej, rozdziały prezentują nierówny poziom, niekiedy przynosząc wnioski bardzo istotne dla dziedziny (szczególnie prace Haffendena, Senkiw, Jonesa i Wicka), a niekiedy ograniczając się do rozwinięcia biografii poszczególnych postaci. Ponadto we wstępie redaktorki podkreśliły, że tom wypełnia istotną lukę badawczą przede wszystkim dzięki komparatystycznemu charakterowi. Twierdzą, że jest to pierwsze opracowanie, które porównuje koncepcje sławy (*célébrité*) w Anglii i we Francji oraz skupia się na międzynarodowym odbiorze osiemnastowiecznych celebrytów, przedstawiając oryginalne, „transnarodowe” podejście (s. 2, 8). Niestety, obietnica ta okazała się pusta. Badanie komparatystyczne wymagałoby przeprowadzenia analizy zorientowanej na konkretne parametry bądź reguły porównania, a próba zbudowania takiego podejścia nie pojawia się ani w ujęciu teoretycznym we wstępie, ani w większości tekstów zawartych w tomie. Choć zebranie badań dotyczących różnych przypadków z Wielkiej Brytanii i Francji niewątpliwie poszerza perspektywę, nie można uznać tego przypadkowego zestawienia za porównanie w sensie analitycznym.

Nie oznacza to jednak, że praca jest nieudana. Zawarte w niej teksty — choć mają zróżnicowany poziom — oferują unikalne przykłady ważnych postaci oraz działań osadzonych w kulturze sławy przełomu XVIII i XIX w., często wnosząc do dyskursu naukowego cenne tezy dotyczące funkcjonowania jej mechanizmów.

Warto zauważyć wyraźną obecność nowych i modnych tematów: Autorzy są wrażliwi na problematykę transferu kulturowego, kultury wizualnej, cielesności oraz płci kulturowej, co świadczy o ich umiejętności łączenia bieżących trendów z tematem historycznej sławy i stanowi pozytywny przykład rozwoju reprezentowanej przez książkę dziedziny.

Adrian Wesołowski
(Kraków)